

Розділ 4

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Безпосередній об'єкт злочину з виготовлення, збуту та використання підроблених недержавних цінних паперів

О.Ю. Вітко
аспірант, викладач,
ВНЗ «Національна
академія управління»

У статті здійснено аналіз структури суспільних відносин у сфері законної емісії та законного розміщення недержавних дійсних цінних паперів (законної видачі недержавних дійсних цінних паперів). Наведено приклади суб'єктів, предмета та соціального зв'язку як змісту таких суспільних відносин. Подано авторську точку зору щодо безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 224 Кримінального кодексу України.

В статье проведен анализ структуры общественных отношений в сфере законной эмиссии и законного размещения негосударственных действительных ценных бумаг (законной выдачи негосударственных действительных ценных бумаг). Приведены примеры субъектов, предмета и социальной связи как содержания таких общественных отношений. Представлена авторская точка зрения относительно непосредственного объекта преступления по ст. 224 Уголовного кодекса Украины.

In the article the author analyzes the pattern of social relations in the area of the lawful issue and distribution of private (non-governmental) negotiable and legal securities (lawful issue of private negotiable securities). He gives an example of the entities, a target and social interaction (between them) as a matter of such social relations. On examining the abovementioned, the author gives his own point of view on the target of crime envisaged by Article 224 of the Criminal Code of Ukraine.

Ключові слова: безпосередній об'єкт злочину, цінні папери, інвестори, емітенти, емісія цінних паперів, розміщення цінних паперів.

Постановка проблеми

Від часу набрання чинності новим Кримінальним кодексом України у 2001 році до сьогодні в Україні не було проведено жодного окремого дисертаційного чи іншого спеціального дослідження складу злочину, передбаченого ст. 224 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Тому дослідження проблеми визначення безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого вказаною статтею, наразі є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі окремі автори подали загальний аналіз вказаного злочину, у рамках якого (аналізу) висловлювалися й точки зору щодо безпосереднього об'єкта цього злочину.

Зокрема, О.О. Дудоров пропонує вважати безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 224 КК України, встановлений порядок виготовлення та обігу недержавних цінних паперів, нормальне функціонування ринку цінних паперів в Україні [1, с. 52]. Учені В.Я. Тацій, О.І. Перепелиця та М.В. Киричко зазначають що безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері обігу недержавних цінних паперів [2, с. 262]. На думку О.О. Кашкарова, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 224 КК України, є конкретні суспільні відносини у сфері випуску та обігу недержавних цінних паперів суб'єктами, які мають на це право [3, с. 82].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Слід зазначити, що вказані вище точки зору були висловлені авторами без ґрунтовного аналізу суспільних відносин, на які посягає злочин за ст. 224 КК України, та які є об'єктом цього складу злочину. Тому вважаємо, що вищевказане підлягає уточненню з урахуванням аналізу змісту структури суспільних відносин, на які посягає цей злочин.

Формулювання цілей статті

Метою цієї статті є здійснення теоретичного аналізу структури суспільних відносин, які є об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 224 КК України, та формулювання автором власного визначення об'єкта вказаного злочину.

Виклад основного матеріалу дослідження

Статтею 224 КК України передбачено відповідальність за виготовлення з метою збуту, збут чи використання іншим чином підроблених недержавних цінних паперів. Виходячи з цього, можемо встановити суспільні відносини, поставлені під охорону вказаної статті кримінального закону.

Так, на нашу думку, цей злочин посягає на суспільні відносини, що склалися між суб'єктами, які мають право на емісію емісійних цінних паперів або видачу векселів чи інших неемісійних цінних паперів, між професійними учасниками фондового ринку, органами державної влади, що здійснюють державне регулювання ринку цінних паперів та інвесторами в цінні папери, з приводу випуску та обігу цінних паперів відповідно до унормованого нормами права порядку випуску та обігу цінних паперів.

Із зазначеного можна визначити структуру цих суспільних відносин, до елементів якої входять учасники суспільних відносин, предмет суспільних відносин і соціальний зв'язок (як зміст відповідних суспільних відносин).

До суб'єктів суспільних відносин, що розглядаються, слід віднести в першу чергу емітентів емісійних цінних паперів, осіб, які видають неемісійні цінні папери, інвесторів у цінні папери (простих та інституційних), професійних учасників фондового ринку, органи, що здійснюють державне регулювання ринку цінних паперів України, рейтингові агентства.

Склад учасників цих суспільних відносин є досить широким, адже виготовлення з метою збуту, збут чи використання ін-

шим чином підроблених недержавних цінних паперів впливає на всю сферу емісії, видачі, розміщення й обігу цінних паперів, оскільки підроблення цінного паперу та введення його в обіг порушує всі суспільні відносини, що виникають на фондовому ринку, починаючи від етапу законного створення цінного паперу, його законного обігу до отримання від нього суспільно корисних властивостей.

На етапі створення цінних паперів шляхом їх емісії в першу чергу відповідні відносини виникають між емітентами цінних паперів та органами Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (далі – НКЦПФР), адже останні (органи) здійснюють реєстрацію випуску цінних паперів, що емітуються. У процесі емісії цінних паперів також активну участь беруть професійні учасники фондового ринку, оскільки процес емісії цінних паперів передбачає укладення договорів із депозитарієм про обслуговування емісії цінних паперів або з реєстратором про ведення реєстру власників іменних цінних паперів, крім випадку здійснення емісії цінних паперів на пред'явника, а також укладення в разі потреби договору з андеррайтером, який здійснює розміщення цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента.

Окремо слід пояснити, що в разі емісії цінних паперів документарної форми випуску учасником відносин може бути реєстратор іменних цінних паперів. Депозитарій виступає учасником цих суспільних відносин на етапі емісії цінних паперів лише у випадку емісії цінних паперів бездокументарної форми випуску. Ми дотримуємося тієї позиції, що можна підрозділити не лише той цінний папір, що існує в документарній формі, а й той, що існує в бездокументарній формі, шляхом створення нічим не підкріпленої електронної оболонки (безпідставного електронного запису про цінний папір). Підроблення бездокументарного цінного паперу є можливим за умови одночасного незаконного втручання в систему депозитарного обліку як на рівні зберігача, так і на рівні депозитарію,

оскільки без внесення недостовірних відомостей до глобального сертифіката випуску цінних паперів, що зберігається в депозитарії, при першому співставленні даних між зберігачем і депозитарієм буде виявлено невідповідність цінних паперів, які депоновано у зберігачів, тій кількості, що визначена в глобальному сертифікаті їх випуску. Доречною є думка О.О. Кашкарова з приводу того, що розвиток електронної комерції дає можливість здійснювати операції купівлі-продажу будь-яких товарів, предметів, послуг практично миттєво шляхом списання коштів з одного рахунку на інший, тобто збут бездокументарного цінного папера є можливим, і остаточний момент виготовлення та збуту такого цінного папера в часі можуть співпадати [3, с. 100].

На етапі емісії цінних паперів учасниками суспільних відносин також виступають інвестори в цінні папери, які внаслідок укладення з ними відповідних договорів виступають першими власниками цінних паперів.

Щодо етапу створення неемісійних цінних паперів, то їх учасниками є особи, які видають неемісійні цінні папери, набувають обов'язків за цінними паперами та особи, які набувають прав за цінними паперами.

Далі на етапі обігу емісійних цінних паперів учасниками цих відносин є знову ж таки емітенти цінних паперів, адже вони, емітувавши цінні папери, набули за ними відповідних прав та обов'язків, колишні власники цінних паперів (продавці) та інвестори в цінні папери (покупці), які внаслідок придбання цінних паперів набувають за ними відповідних прав. У процесі обігу цінних паперів особливе значення мають професійні учасники фондового ринку, адже, наприклад, крім деяких виключень, чинне законодавство забороняє обіг цінних паперів без залучення торговців цінними паперами. Особливо сприяє обігові цінних паперів їх обертання на фондових біржах, які, організовуючи торгівлю ними за встановленими правилами, мінімізують ризики настання негативних

наслідків від укладення правочинів щодо таких паперів. Також важливим учасником сфери обігу цінних паперів можна визнати дилера, адже ця особа придбаває від свого імені та за свій рахунок цінні папери з метою їх подальшого перепродажу, чим сприяє розширенню та розвитку ринку цінних паперів. Дедалі більшої ваги у сфері обігу цінних паперів набирають компанії з управління активами. Ці особи є професійними учасниками фондового ринку, які беруть участь в обігові цінних паперів в основному шляхом купівлі через відповідних торговців цінних паперів різних видів за рахунок активів інвестиційних фондів, якими вони управляють. Тобто, компанії з управління активами інвестують за рахунок активів інститутів спільного інвестування (далі – ІСІ) у цінні папери з метою отримання вигоди (прибутку) для ІСІ, а також вживають заходів для відчуження неліквідних, низько ліквідних чи сумнівної ліквідності цінних паперів, що входять до активів, належних відповідному ІСІ (купують перспективні цінні папери, відчужують неперспективні). Подібну роль у сфері обігу цінних паперів виконують управителі цінними паперами, але на відміну від компаній з управління активами їх компетенція обмежена управлінням лише цінними паперами, натомість компанії з управління активами можуть здійснювати операції з будь-якими активами (нерухомість, гроші, цінні папери, корпоративні права (частки товариств) тощо).

Слід зазначити, що фондовий ринок у сучасному вигляді не може обійтися без осіб, які здійснюють депозитарну діяльність, адже ці особи суттєво сприяють здійсненню обігу цінних паперів як у документарній, так і в бездокументарній формах випуску. Депозитарії беруть участь у відносинах щодо обігу бездокументарних цінних паперів шляхом ведення рахунків у цінних паперах для зберігачів, здійснюють зберігання й обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах, забезпечують кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів. Зберігачі беруть

участь в обігу цінних паперів бездокументарної форми випуску шляхом ведення діяльності, пов'язаної зі зберіганням цінних паперів та обліком прав власності на них, у тому числі здійснюють списання цінних паперів із рахунків одних депонентів і зараховують їх на рахунки інших депонентів на підставі розпорядження про списання цінних паперів із рахунків у цінних паперах осіб, які бажають відчужити цінні папери, та розпоряджень про зарахування цінних паперів на рахунки у цінних паперах осіб, які набувають такі папери. Важливо ще раз відзначити, що підробити можна не лише цінний папір документарної форми випуску, а й бездокументарної форми існування, зокрема, шляхом створення одночасно на двох рівнях депозитарної системи електронної, нічим не підкріпленої оболонки бездокументарного цінного паперу. У такій ситуації здійснюється безпідставний електронний запис про цінний папір одночасно на рахунках у цінних паперах зберігача та депозитарія, а також відбувається внесення змін до глобального сертифіката цінних паперів відповідного випуску, який зберігається у депозитарії. В межах обігу іменних цінних паперів документарної форми випуску в депозитарній системі функції особи, яка фіксує та реєструє перехід права на іменні цінні папери в системі реєстру власників іменних цінних паперів, виконує реєстратор.

Також слід вказати на те, що учасниками суспільних відносин, які охороняються ст. 224 КК України, є рейтингові агентства, адже у випадках, передбачених законом, цінні папери емітентів потребують рейтингових оцінок, і саме такі агентства через надання їм рейтингових оцінок впливають на обіг цінних паперів того чи іншого емітента.

Органи НКЦПФР у межах відносин щодо обігу цінних паперів відіграють важливу владно-імперативну роль у контролі за законністю операцій щодо обігу цінних паперів і наділені повноваженнями вживати заходів до усунення таких порушень і притягнення осіб, які

здійснюють ці порушення, до юридичної відповідальності.

Уведення в обіг підроблених цінних паперів негативно діє майже на всі сфери фондового ринку, тому коло предметів суспільних відносин, на які впливає скоєння злочину, передбаченого ст. 224 КК України, є досить широким.

Суспільні відносини, що охороняються ст. 224 КК України, виникають між різними учасниками з приводу:

- набуття права власності на дійсні цінні папери (володіння, користування та розпорядження цінними паперами);

- корисних властивостей дійсних цінних паперів, які можуть задовольнити потреби емітентів цінних паперів, інвесторів у цінні папери та з приводу створення умов для набуття корисних наслідків із цінних паперів для інвесторів, емітентів, професійних учасників фондового ринку (передача прав, що впливають із цінних паперів, іншим особам, набуття та реалізація прав за цінними паперами (грошових або інших майнових прав), отримання доходу за цінними паперами, набуття корпоративних прав, отримання права власності на майно тощо, залучення коштів до фондів суб'єктів господарювання (підприємств) для їх розвитку та для використання коштів у процесі господарської діяльності, фінансування різних інвестиційних проєктів – будівництва об'єктів нерухомості, створення об'єктів права інтелектуальної власності, розрахунку за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги за векселем);

- створення умов для реалізації інтересів емітентів, інвесторів за допомогою дійсних цінних паперів, у чому їм сприяють професійні учасники фондового ринку та рейтингові агентства (створення та введення в обіг цінних паперів; перехід права власності на цінні папери від одних осіб до інших у межах національної депозитарної системи, у тому числі в результаті торгівлі на фондовому ринку, отримання емітентом або особою, яка видала цінний папір, права власності на розміщені або видані нею раніше цінні папери, отримання до-

ходів (прибутків) за цінними паперами в результаті управління цінними паперами (отримання коштів у результаті управління цінними паперами) або активами інституційних інвесторів, що здійснюється компанією з управління активами, акумулювання доходів (дивідендів, процентних виплат і виплат із погашення тощо) щодо цінних паперів, узятих на обслуговування національною депозитарною системою, та їх розподіл за рахунками, забезпечення обліку цінних паперів у межах національної депозитарної системи, забезпечення відповідального зберігання всіх видів цінних паперів у межах національної депозитарної системи як у документарній, так і в бездокументарній формах, забезпечення обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах, забезпечення обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів, забезпечення ведення системи реєстру власників іменних цінних паперів, кредитного рейтингу тощо);

- здійснення контролю за діяльністю у сфері обігу цінними паперами та створення умов упорядкованості та врегульованості обігу цінних паперів (забезпечення здійснення державною комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних і запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері, створення умов для ефективної мобілізації та розміщення учасниками ринку цінних паперів фінансових ресурсів із урахуванням інтересів суспільства, забезпечення рівних можливостей для доступу емітентів, інвесторів і посередників на ринок цінних паперів, забезпечення умов гарантування прав власності на цінні папери та захисту прав учасників фондового ринку, забезпечення дотримання учасниками ринку цінних паперів вимог актів законодавства тощо).

Ураховуючи ширину сфер відносин, що поставлені під охорону ст. 224 КК України, слід зауважити, що й соціальні зв'язки як зміст цих відносин є досить різноманітними.

Окремо варто відзначити, що соціаль-

ний зв'язок як зміст суспільних відносин може бути статичним (виявляється в правах та обов'язках суб'єктів відносин) і динамічним (має свій вираз у суспільно значущій діяльності суб'єктів відносин).

Так, у динамічному плані соціальний зв'язок між вказаними суб'єктами виявляється в діяльності, пов'язаній із емісією, розміщенням та обігом цінних паперів. Видами такої діяльності можна визнати емісію цінних паперів; розміщення цінних паперів; видачу векселя; проведення розрахунків із використанням векселів та/або заставних; здійснення погашення векселів; внесення цінних паперів до статутного капіталу юридичних осіб; дарування та спадкування цінних паперів; здійснення операцій щодо цінних паперів, пов'язаних із виконанням рішення суду; здійснення професійної діяльності з торгівлі цінними паперами (брокерська, дилерська діяльність, андеррайтинг); управління цінними паперами; організацію торгівлі на фондовому ринку; здійснення управління активами інституційних інвесторів; спільне інвестування; депозитарну діяльність депозитаріїв цінних паперів, зберігачів цінних паперів, реєстраторів із ведення реєстру власників іменних цінних паперів; проведення торгів на фондовому ринку; укладання на фондовій біржі угод щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів; проведення лістингу та делістингу; прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів; здійснення регулювання випуску та обігу цінних паперів; видача (отримання) ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів; проведення контролю за професійною діяльністю на ринку цінних паперів; притягнення до відповідальності за здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів без ліцензії; здійснення контролю за системами ціноутворення на ринку цінних паперів; здійснення контролю за діяльністю осіб, які обслуговують випуск та обіг цінних паперів; розроблення та затвердження правил, стандартів професійної поведінки та провадження відповідного виду профе-

сійної діяльності; визначення рейтингових оцінок цінних паперів.

У статичному плані соціальний зв'язок між учасниками суспільних відносин, які нами досліджуються, виявляється: у диспозитивній позиції емітентів та інвесторів у цінні папери один щодо одного (крім випадків корпоративного управління акціонерами діяльністю емітента) та у їх взаємних правах та обов'язках один відносно іншого; у взаємних правах та обов'язках емітентів цінних паперів, інвесторів у цінні папери та професійних учасників фондового ринку: в імперативній позиції депозитаріїв відносно зберігачів цінних паперів, а також в імперативно-владній позиції органів НКЦПФР відносно емітентів, інвесторів цінних паперів, професійних учасників фондового ринку та в наявності у останніх прав щодо органів НКЦПФР і, відповідно, у наявності повноважень та обов'язків останніх відносно емітентів, інвесторів у цінні папери, професійних учасників фондового ринку.

Висновки

Із аналізу структури суспільних відносин, що досліджуються, можна дійти висновку про те, що основним безпосереднім об'єктом злочину за ст. 224 КК України є унормовані правом суспільні відносини у сфері законної емісії та законного розміщення недержавних дійсних цінних паперів (законної видачі недержавних цінних паперів) відповідно до встановленого законодавством порядку з метою настання обумовлених емісією та розміщенням недержавних дійсних цінних паперів (видачею цінних паперів) суспільно корисних наслідків, а також унормовані правом суспільні відносини у сфері законного обігу недержавних дійсних цінних паперів, спрямованого на досягнення законних суспільно-корисних наслідків від обігу цінних паперів. Додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 224 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують право власності.

Із урахуванням наведеного вище, вважаємо, що в подальшому перспективним напрямом дослідження та вирішення тео-

ретичної проблеми щодо визначення безпосереднього об'єкта вказаного складу

злочину є ґрунтовний аналіз змісту суспільних відносин, на які посягає злочин, передбачений ст. 224 КК України.

Література

1. *Дудоров О.О.* Злочини у сфері господарської діяльності : кримінально-правова характеристика : Монографія / О.О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина : Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
3. *Кашкаров О.О.* Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів : дис. ... канд. юрид. наук / Кашкаров О.О. ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Харків, 2006. – 219 арк. – Бібліогр. : арк. 197-219.